

DOI:

УДК 711.435/.436

к. арх., доцент **Кузьменко Т.Ю.**,
tancho286@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1749-1128,

к.т.н., доцент **Дмитренко А.Ю.**,
metr5555@ukr.net, orcid: 0000-0003-4757-5218,

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

РЕКРЕАЦІЙНІ ПОСЕЛЕННЯ: ОСНОВНІ ФАКТОРИ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ

Узагальнено сучасний та вітчизняний досвід формування рекреаційних поселень в сільській місцевості, визначено основні фактори, що сприяють трансформації сільських поселень в рекреаційні, виявлені види використання види використання сільської території при облаштуванні поселень для відпочинку. Наведено сучасні підходи щодо реновації та вдосконалення функціонально-планувальної структури існуючих територій поселень.

Ключові слова: рекреаційні поселення; реновація; рекреаційні ресурси; функціонально-планувальна структура; «зелений туризм».

Постановка проблеми. Економічні та соціально-політичні зміни останніх десятиліть призвели до розрідження сільської поселенської мережі, ускладнення екологічних проблем навколо великих міст, а також загострили проблему раціонального використання землі. Стрімке зниження чисельності населення та масова міграція з сільської місцевості в міста в пошуках роботи призвели до вимирання малих населених пунктів та підвищення попиту на житло та громадську інфраструктуру в місті. В той же час в сільській місцевості є значний резерв територій, придатних для рекреаційного використання.

Актуальність теми обумовлена наявністю потреби у рекреаційних об'єктах для місць як короткочасного, так і довготривалого відпочинку, а занепад значної частини сільських поселень та територій призводить до розпорошення сільської поселенської мережі, виникненню відповідних пустот в історично складених сільських поселеннях. На порядку денному стоїть необхідність трансформації аграрного напрямку сільської економіки із монофункціональної в багатофункціональну. Тому узагальнення закордонного та вітчизняного досвіду формування рекреаційних поселень, реновації існуючих поселень та трансформації їх функціонального призначення дозволить виробити методичні підходи до вирішення відповідних проектних задач реального та навчального проектування.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Методичні основи формування рекреаційних мереж та місце в них сільських поселень закладено Т.Ф. Панченко та В.В. Шуликом [14,19,20], проблеми формування агрорекреаційних поселень та їх визначну роль у збереженні унікальних природних ландшафтів відзначено в роботі В.А. Кодіна [7], курортно-ресурсному потенціалу сільських територій Західного регіону України присвячені роботи Данилко Н.Я.[1], Жирака Р.М. [4], Савчука А.І.[16], Соснової Н.С., Липчєй І.І. [17]; дослідженню передумов та факторів трансформації малих сільських поселень в рекреаційні присвячені роботи Дмитренка А.Ю. [2], а приміських поселень досліджено Кузьменко Т.Ю. [7,8]; функціонально-планувальній організації агрорекреаційних екопоселень – робота Мухи Т.О., Шулика В.В. [10]; приморських територій – Донченко Л.М. [3], дослідженню вітчизняного та світового досвіду організації рекреаційних поселень – Омшанської А.Г. [13,14], Чижевської Л.О.[18], низка зарубіжних авторів досліджувала співпрацю локальних громад та державних органів влади у розвитку рекреації [5, 9, 12, 15].

Мета статті. Узагальнення закордонного та вітчизняного досвіду формування рекреаційних поселень, реновації сільських територій, трансформації існуючих аграрних поселень в рекреаційні та вироблення підходів до вдосконалення їх функціонально-планувальної структури та проектних вирішень.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні зрушення, що набули масштабного характеру на терені сільських поселень з останньої чверті ХХ століття, продовжуючись до наших днів, обумовлюють трансформаційні зміни в структурі сіл, їх заселенні, збереженні власне сільської поселенської мережі, екології довкілля, та опосередковано впливають на духовне здоров'я нації, тяглості історико-культурних традицій тощо. В контексті політики Європейського Союзу сталий розвиток сільської поселенської мережі України, що базується на екологічних та соціально-психологічних особливостях сільського способу життя, яке має високу цінність задля збереження ідентичності української нації та відродження національної економіки [8]. Такі зміни, як збільшення території сіл при одночасному зменшенні їх населення, ліквідація виробничих зон чи перепрофілювання їх на іншу функцію, нівелювання місто формуючого значення великого тваринницького виробництва, замість якого приходить бізнес, рекреаційна діяльність, міські невеликі виробництва тощо, мають часто і позитивне значення. Так, ліквідація значного тваринницького виробництва, що знаходилося в межах сельбищних територій з порушенням санітарно-захисних зон, поліпшує довкілля та створює умови для використання вивільнених територій для інших цілей. Це може бути як будівництво нового житла, розвиток рекреаційної діяльності, створення нових виробничих форм, що не потребують санітарно-гігієнічних розривів, організація котеджних містечок, садово-дачних поселень та рекреаційно-оздоровчих

об'єктів чи поселень для відпочинку. Останні обумовлені переорієнтацією структури рекреаційних потреб міського населення, що тяжіють до відпочинку в сприятливих природних умовах приміських зон і тому посилюють рекреаційну складову у сільській місцевості [18]. Значна кількість досліджень обґрунтовує несумісність інтенсивного тваринницького виробництва з організацією рекреації, організація якої створює передумови для збереження унікальних природних умов, а перепрофілювання сіл в рекреаційні, особливо малих, є одним із шляхів відродження їх життєдіяльності, а збереження унікальних природних територій можливо лише при розміщенні рекреаційних об'єктів в межах або поблизу цих поселень [2,5,6,7, 8, 20]. Це створює також умови для розширення сфери зайнятості незайнятого населення, особливо жіночого. Слід не забувати при цьому про розвиток «зеленого туризму», як сферу малого бізнесу та додаткової зайнятості сільського населення, де число безробітних становлять переважну частину населення працездатного віку.

Доцільно зупинитись на визначенні самого поняття – рекреаційне поселення. На кінець XX століття існували наступні терміни: дачне поселення, аналогів якому в зарубіжній літературі не виявлено, натомість були поселення для відпочинку, відомі у Данії, Словаччині, Франції, Хорватії, Швейцарії та ін. В останніх дослідженнях, присвячених гірській та приморській рекреації можна зустріти термін село-курорт, що базується на концепції європейських норм, згідно якої, курортним поселенням можна вважати населений пункт, в якому кількість сезонного населення перевищує 60% від постійно проживаючого [4,16,17]. В поселеннях Карпат та Закарпаття відсоток відпочиваючих значно перевищує цей показник, так в с. Шаян Закарпатської області кількість відпочиваючих становить 330% від постійно проживаючого населення [17].

Також в приміських зонах великих і значних міст України кількість сезонно проживаючих значно перевищує постійну людність. Безумовно, такі поселення в ближньому оточенні наших великих міст становлять абсолютну більшість. Нами пропонується вживати більш узагальнений термін рекреаційне поселення: населений пункт, основною сферою господарської діяльності якого є рекреація і туризм [8]. Відповідно визначені наступні типи:

- 1.1. поселення туризму і відпочинку;
- 1.2. дачне поселення;
- 1.3. спортивно-оздоровче поселення;
- 1.4. котеджне поселення з фізкультурно-оздоровчою базою;
- 1.5. котеджне містечко з пансіонатом сімейного відпочинку.

Визначені наступні види використання сільської території при облаштуванні поселень для відпочинку [13, 19]: використання житлового фонду місцевого населення для відпочиваючих; часткова ревалоризація старої забудови

під відпочинкові комплекси в поєднанні з новою забудовою в єдиній структурі з існуючим поселенням; включення нових рекреаційних комплексів в структуру поселення; повне перетворення структури селища на нову функцію-рекреаційну. На формування рекреаційної функції як в багатофункціональних поселеннях, так і власне загалом трансформацію поселень в рекреаційні, чи створення нових рекреаційних поселень впливають, на нашу думку, такі основні фактори (рис.1): людність поселення; історико-культурні умови; наявні рекреаційні ресурси; вільний житловий фонд; сезонний житловий фонд; відсутність значного тваринницького виробництва; природні особливості місцевості; динаміка людності; наявність вільного земельного запасу.

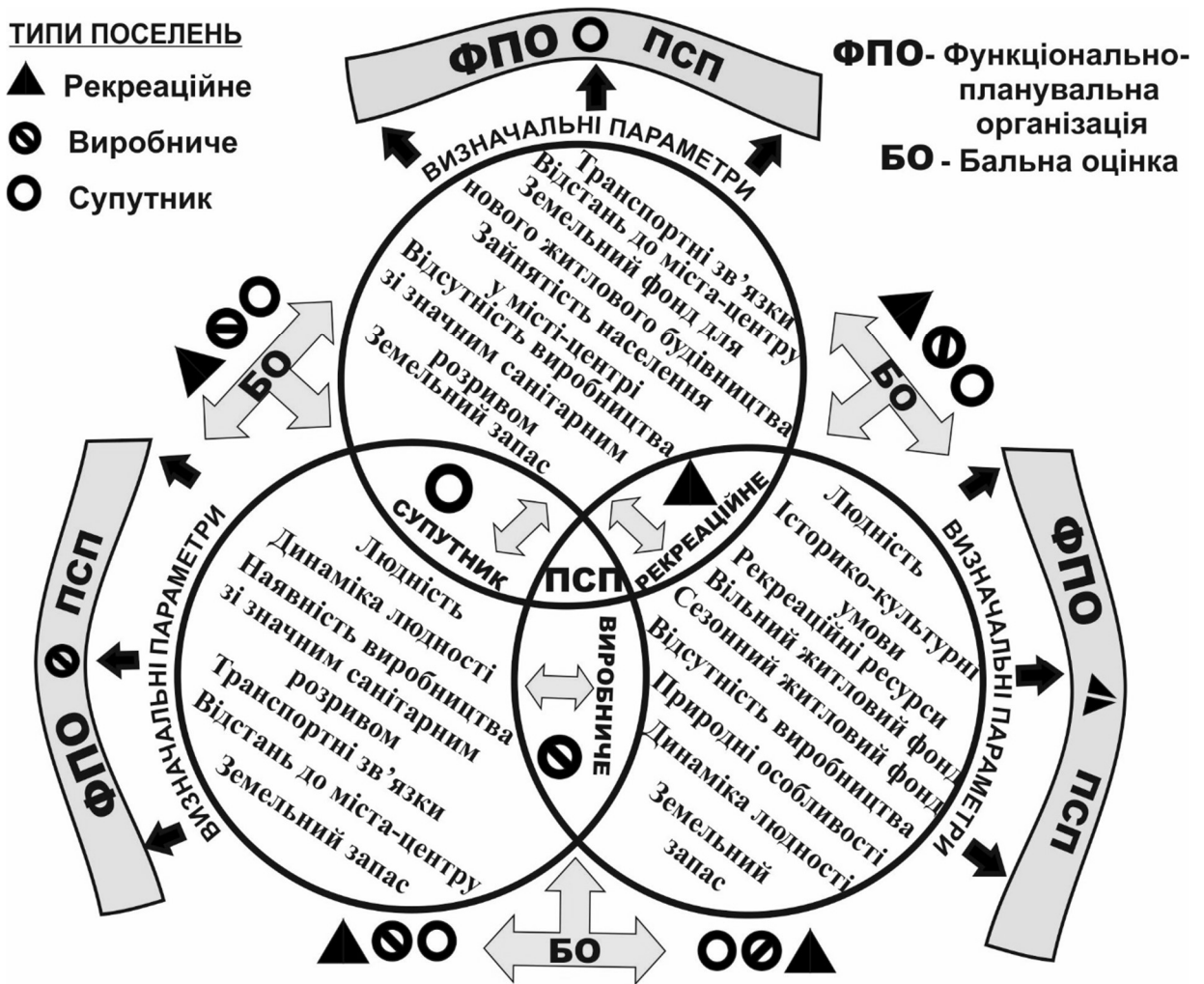

Рис. 1. Взаємозв'язок факторів та функціональної спеціалізації сільських поселень.

В проведених раніше дослідженнях [7,8] обґрунтовано взаємозв'язок факторів та функціональної спеціалізації приміських сільських поселень (рис.1), а також визначено, що вибір такої спеціалізації в нових соціально-економічних умовах допоможе територіальним громадам розробляти обґрунтовані стратегії їх розвитку.

Ці характеристики, наявність яких обумовлює формування рекреаційних поселень, можна оцінити кількісно та якісно і, відповідно запропонувати пропозиції по удосконаленню функціонально-планувальної структури існуючих поселень. Часто це виявляється першим етапом поступового формування рекреаційного поселення. Відповідно з наявністю тих чи інших характеристик може бути запропоноване наступне (рис.2):

- формування на вільній території пансіонату сімейного відпочинку, туристичної бази, кемпінгу;
- організація дачного поселення;
- формування на вільній території спортивно-оздоровчої бази;
- організація котеджного містечка з фізкультурно-оздоровчої бази;
- використання вільного житлового фонду для сімейного відпочинку чи формування зони туризму і відпочинку.

Висновки. Стан наукових досліджень сільських територій та поселень України потребує досліджень та узагальнення сучасного досвіду, особливо на деградованих територіях. Порівняння теоретичних розробок і практики показує, що більшість способів реновації сельбищних зон сільських поселень, наразі реалізуються недостатньо. Десятиліттями поступово руйнуються виробничі об'єкти в межах сільських поселень. В той же час виділяються нові території під будівництво котеджних поселень для міських мешканців на сільськогосподарських землях, що використовувались раніше під пашню. Території сільських поселень при цьому мають дуже розуцільнену забудову, особливо в малих сільських поселеннях. Відомо, що територія України має один з найбільших у світі показників розораності, місцями більше 80%. Доцільно цей показник зменшити, але не забувати при цьому про екологічне відновлення сільськогосподарських земель, зменшення антропогенного навантаження на землі та збільшення площі озеленення. Основні причини, що гальмують процес реновації виробничих територій в межах сільських поселень – недостатня фінансова забезпеченість територіальних громад і відсутність у них далекоглядної політики.

Вдосконалення функціонально-планувальної структури сільських поселень з метою формування рекреаційної функції та розвиток «зеленого туризму», які безумовно є новим містоформуєчим фактором частини сільських поселень, що мають сприятливі чинники для розвитку рекреації.

Література

1. Данилко Н.Я. Напрями розвитку рекреаційних територій у приміській зоні Львова (на основі соціологічного опитування) / Н.Я Данилко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2017. – № 48. – С. 174–184.
2. Дмитренко А.Ю. Принципи функціонально-планувальної організації малих сільських поселень (на прикладі Північно-Східного регіону України): автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. ... техн.. наук: спец. 05.23.20 «Містобудування та територіальне планування» / А.Ю. Дмитренко. – Полтава, 2006. – 20 с.
3. Донченко Л.М. Рекреаційне освоєння малих приморських населених пунктів (на прикладі села Степок Якимівського району Запорізької області) /Л.М. Донченко // Туристично-краєзнавчі дослідження. – 1999. – № 2. – С. 447–457.
4. Жирак Р.М. Просторова організація малих поселень рекреаційного профілю Українських Карпат. Історичний аспект/ Р.М. Жирак // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2019. – Вип. 71. – С. 170–186.
5. M.A. Zaman. Planning of Integrated ICT Centre in a Rural Area for Development of Rural Communities/ M.A. Zaman // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cabi.org/gara/FullTextPDF/2008/20083298150.pdf>. – С. 697–706.
6. Кодин В.А. Архитектурно-планировочная организация агрорекреационных сел. (на примере Лесостепной зоны УССР): дис. ... канд. архит.: 18.00.04/ Кодин Владимир Алексеевич. – К., 1988. – 199 с.
7. Кузьменко Т.Ю. Передумови формування рекреаційних поселень / Т. Ю. Кузьменко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2017. – Вип. 48. – С. 209–213.
8. Кузьменко Т.Ю. Принципи функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень (на прикладі Північно–Східного регіону України): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. арх.: спец. 18.00.04 «Містобудування та ландшафтна архітектура» / Т.Ю. Кузьменко. – Харків, 2018. – 20, [1] с.
9. Kapondera S.K., Namusanya D.M. Uses, benefits and challenges of using rural community telecentres as tools for development: the Case of Vikwa Community Telecentre in Kasungu, Malawi / S.K. Kapondera, D.M. Namusanya // Journal of Development and Communication Studies Vol. 5. No. 1, July 2016 - June 2017 ISSN (Online & Print): 2305-7432. <http://www.devcomsjournalmw.org>. с.1–21.
10. Муха Т.О., Шулик В.В. Сучасний стан організації екологічних та агрорекреаційних поселень та перспективи їх розвитку / Т.О. Муха, В.В. Шулик

// World Science. – 2018. – №8 (36), Vol. 1. – С. 34 – 39. [Електронний ресурс]: [http:// archive.ws-conference.com/com/wp-content/uploads/2629.pdf](http://archive.ws-conference.com/com/wp-content/uploads/2629.pdf). DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6051.

11. Містобудування. Довідник проектувальника / за ред. Панченко Т.Ф. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 192 с.

12. Paul Heintzman, Don Dawson. The leisure style of Canadian rural recreation participants: an analysis based on three different rural leisure settings / Proceedings of the 2010 Northeastern Recreation Research Symposium GTR-NRS-P-94. – С.126 – 132. [Електронний ресурс]: <https://www.nrs.fs.fed.us/pubs/gtr/gtr-p-94papers/19heintzman-p94.pdf>.

13. Омшанська А.Г. Світова практика формування житлово-рекреаційних комплексів на базі малих населених пунктів (сіл та селищ) / А.Г. Омшанська // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2012. – № 31. – С. 199 – 208.

14. Панченко Т.Ф., Омшанська А.Г. Аналіз науково-теоретичних досліджень проблеми неорганізованої рекреації як чинника розвитку приморських поселень / Т.Ф. Панченко, А.Г. Омшанська // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2012. – Вип. 46. – С. 435–443.

15. Rural Community Center: Futuristic and Traditional Approach: <https://urbannext.net/rural-community-center/> Copyright 2020 – urban Next | A project promoted by Actar Publishers ISSN 2575-5374 | Privacy Policy | User Agreement.

16. Савчук А.І. Передумови розвитку рекреаційної галузі в Карпатському регіоні в ХІХ – першій половині ХХ століття / А.І. Савчук // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2016. – № 42. – С. 209–219.

17. Соснова Н.С., Липчей І.І. Формування громадських просторів села-курорту Шаян Закарпатської області / Н.С. Соснова, І.І. Липчей // Вісник національного університету «Львівська політехніка», 2016, № 856. – С.137– 141.

18. Чижевська Л.О. Наукове обґрунтування розвитку рекреації та туризму в сільській місцевості / Л.О. Чижевська // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2016. – № 42. – С. 241 – 251.

19. Шулик В.В. Міжнародний досвід організації рекреаційної діяльності (на прикладі європейських країн) / В.В. Шулик // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. – 2006. – Вип. №.3. – С. 43 – 56.

20. Шулик В.В. Методологічні основи формування рекреаційних систем в Україні: автореф. Дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. арх.: спец. 18.00.01 «Теорія та історія архітектури» / В.В. Шулик. – Харків, 2008. – 35 с.

к. арх., доцент Кузьменко Т.Ю.,
к.т.н., доцент Дмитренко А.Ю.,
Национальный университет «Полтавская политехника
имени Юрия Кондратюка»

РЕКРЕАЦИОННЫЕ ПОСЕЛЕНИЯ: ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ И ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ

Обобщен современный зарубежный и отечественный опыт формирования рекреационных поселений в сельской местности, определены факторы, которые способствуют трансформации сельских поселений в рекреационные, определены виды использования сельской территории при обустройстве поселений для отдыха. Приведены современные подходы относительно реновации и усовершенствования функционально-планировочной структуры существующих территорий поселений.

Ключевые слова: рекреационные поселения; реновация; рекреационные ресурсы; функционально-планировочная структура; «зеленый туризм».

PhD, Associate Professor Kuzmenko Tetiana,
PhD, Associate Professor Dmytrenko Andrii,
National University “Yuri Kondratyuk
Poltava Polytechnic”

RECREATION SETTLEMENTS: MAIN FACTORS AND APPROACHES TO FORMATION

The modern and domestic experience of formation of recreational settlements in rural areas are generalized, the main factors contributing to the transformation of rural settlements into recreational settlements are identified, the uses of the types of use of rural territory in the arrangement of settlements for recreation are identified. The modern approaches to renovation and improvement of the functional and planning structure of the existing settlements territories are presented.

The experience of renovation of rural territories, transformation of existing agrarian settlements into recreational ones and elaboration of approaches to the improvement of their functional and planning structure and design solutions are generalized. It is advisable to dwell on the definition of the term - recreational settlement. At the end of XX century, the following terms existed: suburban settlements, no analogues were found in foreign literature, but instead were settlements for recreation. We propose to use a more generalized term recreational settlement: a

settlement whose main area of the business is recreation and tourism. In the course of our research we have identified the following types:

- 1.1. the settlement of tourism and recreation;
- 1.2. summer residence;
- 1.3. sports and health resort;
- 1.4. a cottage settlement with a fitness center;
- 1.5. a cottage settlement with a family-run guest house.

In our opinion, the following main factors influence the formation of a recreational function, both in multifunctional settlements and in general, the transformation of settlements into recreational ones, or the creation of new recreational settlements: the population of the settlement; historical and cultural conditions; recreational resources available; free housing; seasonal housing stock; lack of significant livestock production; natural features of the area; dynamics of humanity; availability of free land stock.

These characteristics, the presence of which leads to the formation of recreational settlements, can be evaluated quantitatively and qualitatively and, accordingly, to propose proposals for improving the functional and planning structure of existing settlements.

Key words: recreational settlements; renovation; recreational resources; functional and planning structure; green tourism.

REFERENCES

1. Danylko N.Ya. Napriamy rozvytku rekreatsiinykh terytorii u prymiskii zoni Lvova (na osnovi sotsiologichnoho opytuvannia) / N.Ya Danylko // Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. – 2017. – № 48. {in Ukrainian}.
2. Dmytrenko A.Yu. Pryntsypy funktsionalno-planuvalnoi orhanizatsii malykh silskykh poselen (na prykladi Pivnichno – Skhidnoho rehionu Ukrainy) : avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stupenia kand. tekhn.. nauk: spets. 05.23.20 «Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia» / A.Yu. Dmytrenko. – Poltava, 2006. – 20, [1] s. – S. 174 – 184. {in Ukrainian}.
3. Donchenko L.M. Rekreatsiine osvoiennia malykh prymorskykh naselenykh punktiv (na prykladi sela Stepok Yakymivskoho raionu Zaporizkoi oblasti) /L.M. Donchenko // Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia. – 1999. – № 2. — S. 447-457. {in Ukrainian}.
4. Zhyrak R.M. Prostorova orhanizatsiia malykh poselen rekreatsiinoho profilu Ukrainykykh Karpat. Istorychnyi aspekt/ R. M. Zhyrak // Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. – 2019. – Vyp. 71. – S.170 – 186. {in Ukrainian}.
5. M.A. Zaman. Planning of Integrated ICT Centre in a Rural Area for Development of Rural Communities/ M.A. Zaman // [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <https://www.cabi.org/gara/FullTextPDF/2008/20083298150.pdf>. - С. 697 – 706. {in English}.

6. Kodyn V.A. Arkhytekturno-planirovochnaia orhanyzatsyia ahrorekreatsionnykh sel. (na prymerе Lesostepnoi zony USSR): dys...kand. arkhyt.: 18.00.04 / Kodyn Vladymyr Alekseevych. – K., 1988. – 199 s. {in Russian}.

7. Kuzmenko T.Iu. Peredumovy formuvannia rekreatsiinykh poselen / T.Yu. Kuzmenko // Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. – 2017. – Vyp. 48. – S. 209 – 213. {in Ukrainian}.

8. Kuzmenko T.Yu. Pryntsypy funktsionalno-planuvalnoi orhanizatsii prymyskykh silskykh poselen (na prykladi Pivnichno – Skhidnoho rehionu Ukrainy): avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stupenia kand. arkh.: spets. 18.00.04 «Mistobuduvannia ta landshaftna arkhitektura» / T.Yu. Kuzmenko. – Kharkiv, 2018. – 20, [1] s. {in Ukrainian}.

9. Kapondera S.K., Namusanya D. M. Uses, benefits and challenges of using rural community telecentres as tools for development: the Case of Vikwa Community Telecentre in Kasungu, Malawi / S.K. Kapondera, D. M. // Namusanya Journal of Development and Communication Studies Vol. 5. No. 1, July 2016. – June 2017 ISSN (Online & Print): 2305-7432. <http://www.devcomsjournalmw.org>. s. 1– 21. {in English}.

10. Mukha T.O., Shulyk V.V. Suchasnyi stan orhanizatsii ekolohichnykh ta ahrorekreatsiinykh poselen ta perspektyvy yikh rozvytku / T.O. Mukha, V.V. Shulyk // World Science. – 2018. - №8 (36), Vol. 1. – С. 34 – 39. [Elektronnyi resurs] : <http://archive.ws-conference.com/com/wp-content/uploads/2629.pdf>. DOI:https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6051. {in Ukrainian}.

11. Mistobuduvannia. Dovidnyk proektualnyka/ za red. Panchenko T.F. – K., 2001. – 192 s. {in Ukrainian}.

12. Paul Heintzman, Don Dawson. The leisure style of Canadian rural recreation participants: an analysis based on three different rural leisure settings/ Proceedings of the 2010 Northeastern Recreation Research Symposium GTR-NRS-P-94. – С.126 –132. [Електронний ресурс] : <https://www.nrs.fs.fed.us/pubs/gtr/gtr-p-94papers/19heintzman-p94.pdf> {in English}.

13. Omshanska A.H. Svitova praktyka formuvannia zhytlovo-rekreatsiinykh kompleksiv na bazi malykh naselenykh punktiv (sil ta selyshch)/ A.H. Omshanska// Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. – 2012. – № 31. – S. 199 – 208.

14. Panchenko T.F., Omshanska A.H. Analiz naukovy-teoretychnykh doslidzhen problemy neorhanizovanoi rekreatsii yak chynnyka rozvytku prymorskykh poselen / T.F. Panchenko, A.H. Omshanska// Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. – 2012. – Vyp. 46. – S. 435 – 443. {in Ukrainian}.

15. Rural Community Center: Futuristic and Traditional Approach: <https://urbannext.net/rural-community-center/> Copyright 2020 – urbanNext | A project promoted by Actar Publishers ISSN 2575-5374 | Privacy Policy | User Agreement. {in English}.
16. Savchuk A.I. Peredumovy rozvytku rekreatsiinoi haluzi v Karpatskomu rehioni v XIX – pershii polovyni XX stolittia /A.I. Savchuk // Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. – 2016. – № 42. – S. 209 – 219. {in Ukrainian}.
17. Sosnova N.S., Lypchei I.I. Formuvannia hromadskykh prostoriv sela-kurortu Shaian Zakarpatskoi oblasti/ N.S. Sosnova, I.I. Lypchei // Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». –2016. – № 856. – S.137 – 141. {in Ukrainian}.
18. Chyzhevska L.O. Naukove obgruntuvannia rozvytku rekreatsii ta turyzmu v silskii mistsevosti /L.O. Chyzhevska// Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. – 2016. – № 42. – S. 241 – 251. {in Ukrainian}.
19. Shulyk V.V. Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii rekreatsiinoi diialnosti (na prykladi yevropeiskykh krain)/ V.V. Shulyk// Dyzain, arkhitektura, obrazotvorche mystetstvo, arkheolohiia. – 2006. – Vyp. №.3. – S. 43 – 56. {in Ukrainian}.
20. Shulyk V.V. Metodolohichni osnovy formuvannia rekreatsiinykh system v Ukraini: avtoref. Dys.. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. arkh.: spets. 18.00.01 «Teoriia ta istoriia arkhitektury»/ V.V. Shulyk. – Kharkiv, 2008. – 35 s. {in Ukrainian}.